

М. В. Александрова

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

Н. Є. Шолухо

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

ПРОГУЛЯНКА ЯК КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА ЗАСВОЄННЯ ПРОСТОРУ МІСТА ЧЕРЕЗ ТІЛЕСНІСТЬ (ЗА ТВОРОМ МІШЕЛЯ ДЕ СЕРТО «КРОКУЮЧИ МІСТОМ»)

М. В. Александрова, Н. Є. Шолухо. Прогулянка як культурна практика засвоєння простору міста через тілесність (за твором Мішеля де Серто «Крокуючи містом»)

Виявлено особливості концепції прогулянки Мішеля де Серто як форми залучення суб'єкта культури до міського простору. Показано, що тілесність суб'єкта поєднує просторові та семіотичні практики засвоєння міського простору як рівнозначні. Виокремлення аспекту тілесності вможливило погляд на прогулянку як на цілісну форму діяльності суб'єкта культури, яка поєднує просторові дії із практичного засвоєння міста як альтернативи громадянському активізму разом із практиками конструювання образу міста в контексті творення множинного простору культури міста.

Ключові слова: *культура міста, культурна практика, прогулянка, простір міста, Серто, суб'єкт культури, тілесність, урбаністика.*

M. Aleksandrova, N. Sholukho. Walking as a cultural practice of perceiving of the city space through corporeity (based on the work of Michel de Certeau "Walking the City")

The topicality of the work is determined by the need to expand the theoretical base of the Ukrainian urbanism and the formation of the own problems of cultural studies of urban space.

The purpose of the article is to comprehend the aspect of corporeity in the concept of Michel de Certeau's walk (based on the work "Walking the City") as a cultural practice.

The methodology. The research was carried out on the basis of the analysis of the source base and scientific literature with the help of comparative analysis, semiotic and hermeneutic methods, as well as with the involvement of phenomenological and biographical approaches. Generalization was carried out using the modeling method within the framework of the cultural approach.

The results. The peculiarities of the concept of Michel de Certeau's walk as a form of attracting the subject of culture to the urban space are revealed.

The walk is investigated as a cultural practice of urban space assimilation, realization of active civil position and formation of individuality. It is shown that corporeity acts as a way of interacting the subject of culture with the space of the city. It is shown that the subject's corporeity combines spatial and semiotic practices of assimilation of urban space. Actions to form a symbolic dimension of the culture of the city are shown as equivalent to the practices of spatial activities of the subject. It is noted that the cultural practice of Michel de Certeau's walk becomes consonant to the mechanics of forming the image of the city of Kevin Lynch. It is emphasized that the combination of spatial and semiotic practices in the activity of the subject leads to the formation of the cultural space of the city. The cultural practice of walking in Michel de Certeau's "Walking the City" is shown as a form of subject integration into the city space. The isolation of the aspect of corporeity made it possible to see the walk as a holistic form of the subject's activity, which combines spatial actions with practical assimilation of the city together with practices of constructing the image of the city. The formation of the culture of the city, therefore, is determined by the intensity of the subject's practices in it.

The scientific novelty. In this study for the first time we have explored the concept of Michel de Certeau's "Walking the City" as a cultural practice. Also for the first time the corporeity aspect of the walk as a form of assimilation of the city space by the subject of culture is studied.

The practical significance. The results of the study can be used in teaching courses on city culture, urban studies, museumification of urban space, corporeity of culture, semiotics of culture. Also scientific achievements can be included into urban projects of modern public spaces of residential areas of Ukrainian cities with the involvement of civil activists and local residents.

Keywords: *Certeau, city culture, corporeity, cultural practice, subject of culture, urban space, urban studies, walk.*

Постановка проблеми. Урбаністичні студії набули методологічної та концептуальної цілісності у ХХІ ст. Становлення української урбаністики зумовлює артикуляцію в академічному просторі засадничих положень чільних концепцій і підходів до вивчення культури міста. Суб'єкт культури міського простору є точкою перетину культурологічного та урбаністичного поглядів на практики засвоєння міста. Соматичний вимір суб'єкта культури міського простору — змістовно перспективний, проте потребує осмислення культурологією та урбаністичними студіями в українському контексті. Рецепція прогулянки як однієї з форм засвоєння міста за допомогою тілесності вможливило погляд на поєднання просторових і символічних практик у культурі міста. Означена тематика порушена в задіяному на теоретичній ниві української урбаністики лише в початковій формі тексті французького історика, соціолога та культуролога Мішеля де Серто «Крокуючи містом», зміст якого спонукає до культурологічної рефлексії та проблематизації культурних практик у міському просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти концепції прогулянки М. де Серто розглянуто в сучасних працях із соціології, психології та антропології міста. Зокрема, Є. Єргеева в дослідженні прогулянки як практики повсякденності висвітлила питання колективної пам'яті в публічних місцях, проте всупереч позиції М. де Серто про неможливість локалізації пам'яті (Єргеева, 2015). Тоді як Д. Попов проаналізував ключові положення концепції М. де Серто у зіставленні з моделлю постфордистського міста як простору для навчання й творчої роботи, з наголосом не тому, що вулиця стає місцем формування не лише ідентичності, згідно з М. де Серто, але й регламентації взаємин (Попов, 2020). Натомість К. Жук здійснила філософський аналіз зв'язку між тілесністю й мовою у творчості М. де Серто та М.-М. Понті як таких, що синтезують мовні й тілесні складові суб'єкта (Жук, 2019). Таким чином, в сучасному інтелектуальному просторі наявні розвідки з концепції прогулянки М. де Серто. Проте відсутній погляд на прогулянку саме як на культурну практику та не проблематизовано соматичну складову мешканця міста як суб'єкта культури. Отже, варто артикулювати цей ракурс погляду на концепцію М. де Серто з позицій культурології.

Мета статті — виконати дослідження механізму реалізації суб'єктом культурної практики прогулянки через тілесність як елемент,

що забезпечує зв'язок між просторовим і символічним вимірами міста (на прикладі твору М. де Серто «Крокуючи містом»). Адже рефлексія щодо феномену прогулянки як культурної практики на прикладі означеного твору зумовлює погляд на мешканця міста як на суб'єкта культури. Однак не артикульованою залишається позиція про роль тілесності суб'єкта в культурі міста. Відтак, сформульована мета спонукає визначити специфіку тлумачення М. де Серто прогулянки містом, роль тілесності в ній, а також виявити культурологічний зміст прогулянки як форми засвоєння міського простору через тілесність.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Наукова увага культурології до практик засвоєння міського простору відповідає тенденціям нового урбанізму, який тлумачить місто як динамічну структуру, яка змінюється відповідно до потреб суб'єктів його культурного простору. Ідея активності суб'єктів культури, які формують простір міста, перетинається з прикладною проблемою участі мешканців міст у питаннях оптимізації зовнішнього вигляду міст і функціонального навантаження публічного простору. Досвід України демонструє початкові позиції в теоретичній та практичній площинах урбаністики. Натомість поєднання культурологічного дискурсу з урбаністичною практикою сприятиме благоустрою українських міст. Відтак, стратегія звернення до доробку провідних країн світу й класичних творів з урбаністичних студій виявляє перспективи динаміки українських міст і концептуального збагачення культурології. Тому апелювання до тексту М. де Серто «Крокуючи містом» збагатить теоретичну складову урбаністики, розширить евристичні можливості культурології та створить підвалини для формування громадянської активності мешканців українських міст.

Тілесність у цій розвідці визначатимемо як психофізіологічну цілісність, невід'ємно пов'язану з біологічним, інформаційним, семіотичним та аксіологічним вимірами культури. Стосовно концепції прогулянки М. де Серто погляд на тілесність як спосіб реалізації культурних практик суб'єкта в просторі міста зумовлено дослідженнями зв'язку тілесності й простору Б. Вальденфельса, М. Мерло-Понті, Б. Латура; тілесності з простором міста А. Лефевра та Р. Сенета; категорією влади як контролю над простором і опору їй, що висвітлено М. Дуглас і М. Фуко.

Дослідження французького історика, соціолога та культуролога Мішеля де Серто «Народ-

ження повсякденності» (1980) поза межами його країни набуло популярності лише частково — соціологи, історики, мистецтвознавці, філософи та культурологи звертаються до глави «Крокуючи містом», яка не раз перевидавалася окремою статтею і означає прогулянку як культурну практику засвоєння міського простору.

Наукова увага до прогулянки простежується з кінця XIX — першої пол. XX ст. у працях В. Беньяміна, Ш. Бодлера та Г. Зімеля як дозвілля, несистемне опанування вулиць та долучення до колективного суб'єкта міста. Водночас М. де Серто продовжив тенденцію, але з наголосом на індивідуальній складовій прогулянок та їх спроможності забезпечувати унікальний досвід інтеграції суб'єкта в простір міста. На думку Б. Дубіна, «Серто переносить центр своєї дослідницької уваги з вивчення історії на її творіння (сам він частіше надавав перевагу марксовому терміну “виробництво”)» (Дубин, 2011). Тобто філософ тлумачив прогулянку як активність суб'єкта-громадянина.

Прогулянка як культурна практика за версією М. де Серто являє собою форму засвоєння міського простору, яка ідейно протиставлена тому, що планування та благоустрій міста залежать від дій влади, відтак належать їй. Для пояснення тотальної присутності влади на вулицях міста М. де Серто використав концепцію «дискурсивної влади» М. Фуко (Фуко, 1999), яку проінтерпретував як активізацію контролю владних структур за умов будь-яких правопорушень і девіацій на рівні закону, здоров'я, праці, освіти і дисципліни. Влада, на думку філософа, організовує хаотичні маси людей, проте, за його ж словами, «ефективність цих найдрібніших вивертів порядку, невеликих, але надійних механізмів залежить від того, як їх процедури взаємодіють із простором, який вони перерозподіляють і використовують» (Серто де, 2008). Отже, влада встановлює контроль над громадянами за допомогою підпорядкування простору міста, а громадяни спроможні на спротив у формі власного досвіду засвоєння міста.

Звернімо увагу на обстоювання філософом ненасильницької позиції, адже М. де Серто, хоча й був прихильником подій травня 1968 р. у м. Париж, однак не закликає до протиправних дій. Натомість простежується чітка позиція громадянської активності, репрезентована мовою філософії міста. Відтак, дослідження вулиць за допомогою ходьби є властивістю громадянина як суб'єкта культури, якому має належати простір міста. З цієї причини соціально-політична проблематика в тексті М. де Серто трансформована

вана в урбаністичні культурні практики прогулянки в результаті інтерпретації влади вже як можливості контролювати своє переміщення містом за допомогою тілесності, усвідомлення її кордонів як сфери особистого, котра не підконтрольна владним структурам і є проявом індивідуальності.

Водночас стихійність як ознака культурної практики прогулянки не ототожнює суб'єкта культури міста М. де Серто з постаттю обмеженого в статках і вільному часі фланера як суб'єкта культури буржуазного міста, в описах, зокрема, З. Баумана: «Пофланувати — все одно, що сходити до театру, побути серед сторонніх і побути стороннім для них» (Bauman, 1996).

Реалізація громадянської позицій під час прогулянки як культурну практику розглянуто М. де Серто як альтернатива офіційній урбаністичній моделі, яка не враховує категорію простору. Відтак, суб'єкт культури є тим, хто здійснює прогулянки в просторових вимірах, через що тілесність трансформується в спосіб спротиву, а прогулянка стає формою реалізації індивідуалізованої практики влади: «Під покровом дискурсів, які ідеологізують місто, множаться інші сили — вони хитрують, вислизають, укладають спільноти; їх важко ідентифікувати, зрозуміти, вхопити, — тому вони не піддаються управлінню» (Серто де, 2008). Отже, позиція М. де Серто є співзвучною концепції «нульової розмітки» М. Дуглас, яка розглядала простір у традиційних культурах як спосіб класифікації суб'єктів згідно з їх спланованими маршрутами, через що відсутність маршруту вказує на маргінальний статус суб'єкта та непередбачуваність його дій (Douglas, 1982).

Проте вулиця, згідно з Серто, спонукає суб'єкта не до всездозволеності, а до відповідальності за реальність, яка створюється з чистого аркуша. Індивідуальність, трансльована через культурну практику прогулянки, зумовлена ідеєю того, що засвоєння простору міста є хоча й колективним явищем, проте не стихійного натовпу, а сукупністю «індивідуальностей, які неможливо обчислити» (Серто де, 2008). Згідно з концепцією Р. Сенета про міські простори, думкам якого стає співзвучний М. де Серто, публічні простори модерної доби призначалися для реалізації індивідуальних потреб і пасивності суб'єктів, через що в сучасних містах варто формувати громадянську культуру як спільну практику (Сеннет, 2016)

Водночас механіка індивідуальності суб'єкта культури серед вуличного натовпу так само

реалізується за допомогою тілесності. Так, із залученням філологічної термінології М. де Серто описав прогулянку як пішо-мовний акт, який наділив імпровізованістю, дискретністю та фатичністю. Зазначимо, що імпровізованість визначена філософом як відсутність чіткого плану прогулянки та власною позицією суб'єкта щодо запропонованих владою маршрутів пересування. Дискретність є наслідком вибіркового засвоєння простору міста, тоді як фатичність, за логікою філософа, дорівнює дитячій поведінці, через що підстрибування, поспіх, втручання в чужі розмови дорівнюють за функціональним призначенням вигукам у мові, чим зв'язують досвід засвоєння простору міста. Отже, прогулянка як просторова практика збагачується рівнем творення символічного виміру культури міста, що наближає М. де Серто до концепції М. Дуглас про символічну роль тіла в суспільному просторі (Douglas, 1996). Тобто механізм символізації, який запускається в процесі культурної практики прогулянки, не відокремлюється від тілесного виміру суб'єкта культури. Навпаки, визначення траєкторії руху, формування зв'язної розповіді про знайомі місця та важливі для суб'єкта локації стають можливими завдяки тілесній представленості суб'єкта культури в просторі міста. Читаймо в Серто: «І сьогодні ходьба — це не просто мандрівка... це вторинна реальність, яка творить... під час зсувів і згущень. Таким чином, ми в змозі прирівняти практики означення (розповідання легенд) до практик, які творять простір» (Серто де, 2008). Тобто давати власний опис міста й ходити містом співпадають саме у вимірах тілесності суб'єкта. Або словами Є. Жук: «Серто... висуває ідею про своєрідний намір тіла “врости” у мову» (Жук, 2019).

Культурологічна оптика прогулянки як форми засвоєння міського простору за допомогою тілесності вможливується із залученням тлумачення образу як культуротворення, що не зводиться лише до візуального виміру, а долучає змістові й матеріально-речові складові простору. Зокрема, такий ракурс погляду на образ є у філософії Г. Бьоме (Павлова, 2019).

Звернімо увагу на той факт, що формування концепції міста й урбаністичного проекту отожднюється в М. де Серто з утопією, яка є раціональною організацією, котра «має усунути все, що заважає його фізичному, ментальному та політичному здоров'ю» (Серто де, 2008). Тобто загальна стратегія розвитку міста негативно визначена філософом крізь призму типізації, ідеалізації та узагальнення. Проте в

культурній практиці прогулянки міститься потенціал альтернативного погляду на місто в результаті створення його чуттєвої конструкції. Отже, метою культурної практики прогулянки в тлумаченні М. де Серто є конструювання образу міста, що робить його співзвучним концепції образу міста К. Лінча: «Чуттєве проникнення в таке середовище буде не тільки і не стільки спрощеним, скільки розширеним і поглибленим. Це місто, яке з часом буде осягнене як цілісна картина, яка складається з багатьох частин, що різняться, чітко пов'язаних одна з одною» (Лінч, 1982).

Залучення суб'єкта культури як тілесної цілісності постає невід'ємною складовою алгоритмів формування образу міста. Інтегрований у простір міста суб'єкт культури формує його образ, який протиставляється раціонально сформованій, узагальненій схемі міста, що складена владою. Оскільки формування образу вможливується за допомогою тілесності, то вона виконує роль інструменту творення культури. Реальність культури міста, у результаті розмаїття практик суб'єкта, набуває множинності.

Висновки. Дослідження механізму реалізації суб'єктом культурної практики прогулянки завдяки тілесності як елементу, що забезпечує зв'язок між просторовим і символічним вимірами міста (на прикладі твору М. де Серто «Крокуючи містом»), дозволило сформулювати певні висновки. Тілесність постає як інтегративна форма індивідуалізації, а також способу буття суб'єкта як такого, що ніби вислизає від владних структур і формує власний владний контроль. Прогулянка в тлумаченні М. де Серто є культурною практикою із засвоєння простору міста, а також у результаті поєднання в прогулянці символічних і просторових практик. Її культурологічний зміст реалізовано через зумовлене тілесністю як символічною структурою чуттєво-образне сприйняття міста як конструювання його багатомірного культурного простору.

Перспективою подальших розвідок за темою може стати дослідження колективної взаємодії як проявів активності суб'єктів культури в просторі міста за концепцією прогулянки Мішеля де Серто.

Список посилань

- Дубин, Б. (2011). Мишель де Серто, летописец вычеркнутого. *Логос*, 4 (30), 4–6.
- Ергеева, Е. И. (2015). Прогулки по городу: вечное в повседневном (анализ опыта). *Актуальні проблеми філософії та соціології*, (8), 57–59.

- Жук, Е. И. (2019). Философия и социальные науки в современном мире : материалы междунар. науч. конф. к 30-летию фак. философии и соц. наук Белорус. гос. ун-та, 2019 г. *Язык как «телесный жест» и «интекстуация тела» (М. Мерло-Понти, М. де Серто)*. Минск, 58–62.
- Линч, К. (1982). *Образ города*.
- Павлова, О. Ю. (2019). Homo pictor та культурна практика образу в концепції Готфріда Бьома. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, (3), 8–14.
- Попов, Д. (2020). *Пешком по городу с М. де Серто, или инструкция по выживанию для городского автостощика*. Отримано 13.10.2021. cyberleninka.ru. <https://cyberleninka.ru/article/n/peshkom-po-gorodu-s-m-de-serto-ili-instruktsiya-po-vyzhivaniyu-dlya-gorodskogo-avtostopschika>
- Сеннет, Р. (2016). *Плоть и камень: Тело и город в западной цивилизации*.
- Серто де, М. (2008). По городу пешком. *Социологическое обозрение*, (7(2)), 24–38.
- Фуко, М. (1999). *Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы*.
- Bauman, Z. (1996). From pilgrim to tourist — or a short history of identity. *Questions of cultural identity*, 18–36.
- Douglas, M. (1982). *In the Active Voice*.
- Douglas, M. (1996). *Natural symbols: explorations in cosmology*.
- References**
- Dubin, B. (2011). Michel de Certeau's, the chronicler of crossed out. *Logos*, 4 (30), 4–6. [In Russian].
- Iergieieva, K. I. (2015) Walking the city: the eterne in everyday life (the analysis of experience). *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*, (8), 57–59. [In Russian].
- Zhuk, K. I. (2019). Language as “bodily gesture” and “intextuation of the body” (M. Merleau-Ponty, M. de Certeau). *Philosophy and Social Studies in Contemporary World*, 26–27, September, Mynsk. 58–62. [In Russian].
- Lynch, K. (1986). *The image of the city*. [In Russian].
- Pavlova, O. (2019). Homo Pictor and cultural practice of image in the Gottfried Boehm's concept. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 3, 8–14. [In Ukrainian].
- Popov, D. V. (2020) *Walking with M. de Certeau or survival guide for hitchhiker through the city*. Retrieved October, 13, 2021. cyberleninka.ru. <https://cyberleninka.ru/article/n/peshkom-po-gorodu-s-m-de-serto-ili-instruktsiya-po-vyzhivaniyu-dlya-gorodskogo-avtostopschika>. [In Russian].
- Sennett, R. (2016). *Flesh and stone: The body and the city in western civilization*. [In English].
- Certeau de, M. (2008). Walking the City. *Sociologicheskoe obozrenie*, 7(2), 24–38. [In Russian].
- Foucault, M. (1999). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. [In Russian].
- Bauman, Z. (1996). From pilgrim to tourist — or a short history of identity. *Questions of cultural identity*, 18–36. [In English].
- Douglas, M. (1982). *In the Active Voice*. [In English].
- Douglas, M. (1996). *Natural symbols: explorations in cosmology*. [In English].
- Надійшла до редколегії 15.09.2021